

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора Собко Ганни Миколаївни на дисертацію Гаманюк Любові Олександрівни на тему «Інститут юридичного обов'язку громадянина: механізм формування та реалізації», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження зумовлена комплексом методологічних, правових та соціальних факторів, які обґрунтовують особливу роль інституту юридичної відповідальності у системі національного права. Інститут юридичної відповідальності по праву вважається одним із найбільш сталих та фундаментальних елементів правової науки, оскільки без ефективного механізму юридичної відповідальності право втрачає свою регулятивну силу, а проголошені права і свободи особи перетворюються на декларативні положення, позбавлені практичної реалізації. У зв'язку з цим проблематика юридичної відповідальності посідає провідне місце серед ключових напрямів дослідження в сучасному правознавстві.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених окремим аспектам юридичної відповідальності – зокрема, її загальній характеристиці, принципам, функціям, меті, стадіям реалізації, підставам виникнення та звільнення, а також взаємозв'язку з суміжними правовими категоріями – цілісне дослідження інституту юридичної відповідальності як самостійного структурного елемента системи права в межах спеціалізованої комплексної монографічної роботи наразі відсутнє. У той же час, необхідність такого дослідження продиктована як значними трансформаціями у сфері суспільних відносин, так і оновленням законодавства за останні півтора десятиліття, що спричинило появу нових видових інститутів юридичної відповідальності, а також суттєве переосмислення вже існуючих правових конструкцій.

Додаткову актуальність дослідження зумовлює негативна динаміка правопорушень в Україні, а також недостатній рівень превентивного впливу інституту юридичної відповідальності, що об'єктивно вимагає вдосконалення механізмів його практичного застосування. З огляду на це, актуальним є завдання розробки ефективної моделі функціонування інституту юридичної відповідальності як системного правового утворення.

Варто зазначити, що інститут юридичної відповідальності тісно пов'язаний із загальним станом національної правової системи, що нині характеризується складними й суперечливими трансформаційними процесами. Проведення політичних, економічних і соціальних реформ вимагає науково обґрунтованого правового супроводу, що передбачає не лише вдосконалення нормотворчості, а й підвищення ефективності дії права в реальних правовідносинах. Це, зокрема, стосується необхідності оновлення нормативного регулювання у сфері юридичної відповідальності, усунення колізій, відмови від формалізованого підходу на користь реального та дієвого впливу.

Інститут юридичної відповідальності має відповідати не лише національним умовам функціонування правової системи, а й критеріям правової держави, принципам ринкової економіки та міжнародним стандартам захисту прав людини і основоположних свобод.

Наразі в юридичній науці відсутня узгоджена доктринальна позиція щодо правової природи інституту юридичної відповідальності, його місця в системі права, функціонального призначення та елементного складу. Існує термінологічна невизначеність: часто ототожнюються поняття «вид юридичної відповідальності» та «видовий інститут юридичної відповідальності», а також спостерігається недостатня дослідженість взаємозв'язків між цим інститутом та суміжними правовими утвореннями. Питання класифікації галузевих інститутів юридичної відповідальності також залишаються відкритими, оскільки немає єдності щодо кількості таких інститутів, їх складу та наявності у структурі всіх галузей права.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Рівень наукового дисертаційного дослідження та наукових публікацій Л. О. Гаманюк відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань зі спеціальності 081 Право. Ба більше, вивчення дисертації та наукових публікацій авторки засвідчують логічність структури дослідження, що надало можливість дисертантці визначити мету, об'єкт, предмет і завдання роботи та всебічно й повно проаналізувати задекларовану тему. У дисертації використано сукупність загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, які дали змогу висвітлити й вирішити низку теоретичних та практичних питань теми дослідження. Дисертацію виконано в Одеському державному університеті внутрішніх справ відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року № 2623-III; Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до

законодавства Європейського Союзу, ратифікованої Законом України від 21 листопада 2002 року № 228-IV; Концепції реформування кримінальної юстиції України (Указ Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008); Плану заходів щодо реалізації цієї Концепції (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 року № 1153-р); Переліку перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями (рішення Президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 року № 86/11); Дисертацію у межах тем науково-дослідної роботи «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0123U103538), а також плану науково дослідницької роботи кафедри загальноправових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ – «Забезпечення прав і свобод особи в умовах транзитивного суспільства: сучасний вимір» на 2023-2026 рр. державний реєстраційний номер 0123U103760. Тему дисертації затверджено Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ 28 жовтня 2021 р. (протокол № 3).

Основні положення дисертації опубліковано в одинадцяти наукових публікаціях, серед яких п'ять статей у наукових фахових виданнях України та шість тез доповідей, які оприлюднено на науково-практичних конференціях.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

Комплексне опрацювання та систематизація відомостей із наукових джерел і норм права в їх генезисному та логіко-семантичному аспектах дали змогу авторці сформулювати власне бачення наукової проблеми та розробити наукові положення, висновки і рекомендації, що відзначаються достовірністю й характеризуються науковою новизною.

За змістом розглянутих питань дисертація є прикладним монографічним дослідженням на тему «Інститут юридичного обов'язку громадянина: механізм формування та реалізації». Конкретний внесок дисертантки полягає у формулюванні низки пропозицій. Зокрема, в контексті українського законодавства військовий збір визначено як загальнодержавний податок, що сплачується фізичними особами – як резидентами, так і нерезидентами – з доходів, регламентованих Податковим кодексом України. Юридичні обов'язки у сфері оподаткування є невід'ємною складовою соціального функціонування громадян і

відіграють важливу роль у підтриманні правопорядку в державі. Їхнє законодавче закріплення має бути чітким для забезпечення ефективного поповнення державного бюджету.

У контексті воєнного стану законодавцеві рекомендовано приділити особливу увагу вдосконаленню регулювання й механізмів реалізації податкових обов'язків громадян.

Гаманюк Л. О. вперше, з урахуванням зазначених тенденцій, сформулювала авторське визначення поняття «юридичний обов'язок», що трактується як одна з форм правового впливу, спрямована на забезпечення виконання норм права через установлення певних приписів, обов'язкових для дотримання та орієнтованих на свідоме виконання. Крім того, запропоновано підхід до класифікації юридичних обов'язків на основі теорії поколінь прав і свобод людини відповідно до їх історичного розвитку: перше покоління обов'язків людини та громадянина (друга половина XVIII – початок XX століття), включає обов'язки зумовлені переважно публічними інтересами (захист/оборона держави, військовій обов'язок); друге покоління обов'язків людини і громадянина (друга половина XX століття), характеризується появою обов'язків, зумовлених індивідуальними інтересами, з збереженням пріоритету обов'язків перед державою; третє покоління обов'язків людини і громадянина (кінець XX століття до сьогодення) відрізняється формалізацією нових обов'язків, зумовлених індивідуальними інтересами, та їх пріоритетом, а також визначила фактори впливу на ефективність механізму реалізації юридичних обов'язків: якісне нормативне правове регулювання та ефективне законодавство; рівень правосвідомості та правової культури особи; моральні психологічні настанови індивіда дієвість національної системи правового та патріотичного виховання; правова освіта та правова самоосвіта; правове інформування особистості і популяризація правових знань серед населення.

Слід підтримати пропозицію авторки щодо характеристики системи юридичних обов'язків у сучасних державах, які закріплені у конституціях та правових актах держав, до яких віднесено: 1) *фундаментальні* (основоположні) обов'язки громадян: дотримання вимог чинного законодавства, виконання обов'язку з захисту Вітчизни, турбота про стан навколишнього природного середовища, своєчасна сплата податків, збереження культурної спадщини, отримання освіти, обов'язок батьків забезпечувати належний догляд і виховання дітей; 2) *додаткові обов'язки* які мають поодинокі закріплення у законодавстві

інших країн: обов'язок працювати; обов'язок працювати в екстрених ситуаціях, обов'язки пов'язані із приватною власністю; 3) *унікальні у світовому масштабі обов'язки громадян*: додаткові обов'язки у надзвичайних ситуаціях; охорона та захист державної (громадської) власності; обов'язки, пов'язані зі здоров'ям; політичні обов'язки; обов'язок здійснювати планування народжуваності; обов'язок збереження та дотримання благородних ідеалів, які надихають на національну боротьбу за свободу та інші.

З метою вдосконалення знань про конституційні обов'язки в інших державах, під якими розуміються вимоги, закріплені у положеннях основного закону щодо громадян та інших осіб, які перебувають на території держави, авторка підкреслює, що юридичні обов'язки відображають відповідальність громадян перед державою. Це необхідно для забезпечення належного функціонування суспільної системи.

У дисертації також викладено низку інших положень, висновків і пропозицій, які є оригінальними та спрямованими на розвиток наукових ідей, що стосуються окресленої проблематики.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми загалом і окремих її аспектів, дають підстави для висновку, що опрацьовані авторкою питання є теоретично і практично важливими, водночас недостатньо вивченими в науці кримінального права.

Сформульовані авторкою положення та судження є виваженими й обґрунтованими, охоплюють усі проблеми, що входять до теми дисертації. Це стало можливим завдяки правильно визначеним і обґрунтованим меті та завданням дослідження, логічно окресленим об'єкту й предмету, а також застосуванню комплексу наукових методів (логіко-семантичного, системного, порівняльно-правового та інших).

У позитивному аспекті на обґрунтованість наукових положень вплинула ґрунтова джерельна база. У дисертаційній роботі широко використано праці мислителів і філософів: Марка Тулія Цицерона, Аврелія Августина, Томи Аквінського, Томаса Гоббса, Гуго Гроція, Бенедикта Спінози, Самуеля фон Пуфендорфа, Джона Локка, Шарль-Луї де Монтеск'є, Жан-Жака Руссо, Іммануїла Канта, Георга Гегеля та інших.

Отже, тема рецензованої дисертації на здобуття ступеня доктора філософії в галузі права відповідає потребам сучасної юридичної науки, є актуальною, а саме дослідження – своєчасним. Актуальність теми належно обґрунтована у вступній частині дисертації.

Таким чином, вивчення тексту роботи й опублікованих за темою дослідження праць дисертантки дає підстави для висновку про обґрунтованість сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методології наукової діяльності.

Дисертація є самостійною науковою працею, яка виконана з урахуванням новітніх досягнень в науці і тенденцій їх подальшого розвитку. Основні положення, пропозиції та висновки, що виносяться на захист, є результатом особистих досліджень здобувача.

Методологія дослідження. У ході дисертаційного дослідження використовувався діалектичний метод як основа об'єктивного і всебічного пізнання соціальної дійсності. При дослідженні окремих структурних елементів інституту юридичної відповідальності здобувачка застосовувала категорії загального, особливого й індивідуального. Аналіз позитивної та негативної складових інституту юридичної відповідальності ґрунтувався на філософських законах єдності й боротьби протилежностей. Крім того, використовувалися філософські закони переходу кількісних змін у якісні, заперечення тощо.

Широко застосовувалися структурний, функціональний, системний, історичний, а також спеціальні юридичні методи – порівняльно-правовий, формально-юридичний, структурно-правовий та інші.

Гаманюк Л. О. у своїй роботі продемонструвала високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання. Значну роль в осмисленні інституту юридичного обов'язку, механізму його формування та реалізації відіграло звернення до методів галузевих юридичних наук, зважаючи на те, що предмет дослідження охоплюється як теорією держави і права, так і галузевими юридичними дисциплінами (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4).

Соціологічний підхід було застосовано з метою вивчення впливу соціальних процесів на формування, еволюцію, модифікацію та трансформацію змісту юридичних обов'язків громадян. Окрім того, досліджувався вплив надзвичайних обставин на перебіг суспільних процесів (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3).

Емпіричні соціологічні дослідження надали можливість детально вивчити й оцінити ставлення громадян до юридичних обов'язків, трансформацій у правовій сфері, а також до інститутів публічної влади та сучасних соціальних процесів (розділ 3).

Історико-правовий та порівняльно-історичний методи використано для виявлення загальних закономірностей і особливостей становлення та розвитку інституту юридичного обов'язку громадянина (підрозділи 1.1, 2.3).

Формально-юридичний метод застосовано для пізнання конкретного змісту юридичного обов'язку та його смислового значення. За допомогою порівняльно-правового методу виявлено різноманіття форм закріплення юридичного обов'язку в законодавстві зарубіжних країн (розділи 1, 2, 3; висновки).

Метод теоретичного узагальнення дав змогу виокремити наявні в правовій літературі наукові уявлення про зміст юридичного обов'язку (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2). Дескриптивний метод дозволив сформулювати висновки щодо особливостей механізму формування та реалізації юридичного обов'язку в умовах воєнного стану, а також простежити зміну дефініції «юридичний обов'язок» (підрозділи 1.1, 1.2).

Основні положення дисертації, висновки й рекомендації апробовані дисертанткою на конференціях, що також підтверджує їх достовірність.

Отже, поставлені наукові завдання виконано на високому методологічному рівні, а дисертантка опанувала необхідні компетенції, відповідні рівню доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції мають прикладний характер, використовуються та можуть бути використані у: 1) *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення методологічних, теоретичних, практичних питань інституту юридичного обов'язку, основ правового статусу особи; 2) *правотворчій сфері* – для удосконалення правових механізмів формування юридичних обов'язків з урахуванням актуальних потреб суспільства; 3) *правозастосовній діяльності* – для удосконалення практики реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина; 4) *викладацькій діяльності* – під час викладання навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Конституційне право України», «Екологічне право», «Податкове право», «Військове право».

Авторкою результати дисертаційного дослідження впровадженню у освітній процесі Військової академії (м. Одеса) (акт впровадження результатів дисертаційної роботи від 30 квітня 2025 року), у наукову діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження результатів дисертаційної роботи від 07 травня 2025 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Структура дисертації є цілком логічною і послідовною. Поставлені в дисертації завдання вирішені на достатньо високому рівні у межах трьох розділів, що поділені на вісім підрозділів, висновку, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 231 сторінку, із них основного тексту 180 сторінок, список використаних джерел містить 254 найменування і розміщений на 26 сторінках, додатки становлять 7 сторінок.

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження, висвітлено ступінь вивчення проблематики та зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження; розкрито наукову новизну й значення отриманих результатів; подано інформацію про апробацію результатів, публікації здобувача, структуру та обсяг роботи.

У *першому розділі* дисертації – «Теоретико-методологічні засади дослідження інституту юридичного обов'язку громадянина» – проаналізовано положення доктрини стосовно громадянського обов'язку.

Перший підрозділ авторка присвятила аналізу внеску вітчизняних учених у загальнотеоретичну юриспруденцію з досліджуваної тематики. Вона відповідно дослідила проблематику інституту юридичного обов'язку в контексті загальнотеоретичної юриспруденції, що зумовлено необхідністю аналізу його сутності, змісту й функцій у правовій системі; дослідження охоплює юридичні обов'язки у публічному праві (у галузях конституційного, військового, екологічного, податкового права) та у сфері приватного права (цивільного й сімейного).

Другий підрозділ присвячено класифікації юридичних обов'язків; окрему увагу приділено індивідуальному підходу авторки з огляду на ступінь сформованості нормативно-правової бази, наявність у ній чітко визначених та різноманітних за змістом правових обов'язків, специфіку типології суспільних відносин, рівень правосвідомості й правової культури, особливості державного устрою. Авторка запропонувала таку класифікацію: конституційно-правові обов'язки, цивільно-правові обов'язки, адміністративно-правові обов'язки,

кримінально-правові обов'язки, трудові обов'язки працівників і роботодавців та сімейні обов'язки членів родини.

Другий розділ дисертації – «Механізм формування юридичного обов'язку». Перший підрозділ присвячено історико-правовому аналізу українських витоків інституту обов'язку людини. Л. О. Гаманюк виділяє авторський підхід у побудові етапів становлення юридичного обов'язку. Цінним є аналіз принципів, що сприяють утвердженню дисципліни й правопорядку серед громадян, створюючи передумови для раціональності та стабільності соціального порядку. Обов'язки людини й громадянина, зокрема обмеження, заборони й конкретні вимоги, є невід'ємною складовою Конституції, хоча можуть бути виражені явно або неявно; вони є частиною конституційного устрою, так само як права і свободи, без яких неможливо уявити саму Конституцію. Авторка логічно й послідовно дослідила всі етапи становлення поняття «юридичний обов'язок» на різних етапах законодавчого формування й у національних актах.

У *підрозділі 2.2* авторка аналізує механізм формування юридичного обов'язку, використовуючи категорію «механізм». Представлено авторський підхід до розгляду механізму як складної системної структури, що охоплює правові норми, юридичні факти, акти правозастосування й контрольні інструменти. Він забезпечує узгодження прав і обов'язків суб'єктів, сприяє стабільності й підвищенню ефективності правового регулювання. Ґрунтовне розуміння його принципів і функціональних особливостей є ключовим для вдосконалення правової системи та підвищення її здатності захищати правові інтереси.

У *підрозділі 2.3* за допомогою порівняльно-правового аналізу інституту юридичних обов'язків відкриваються можливості дослідження їх поза межами національних правових систем і розглядається сучасний законодавчий розвиток у зарубіжних країнах. Особливо цінним є дослідження військового обов'язку як в мирний, так і в воєнний час у різних країнах. Авторка запропонувала власну класифікацію юридичних обов'язків: 1) *фундаментальні* (основоположні) обов'язки громадян: додержання вимог чинного законодавства, виконання обов'язку з захисту Вітчизни, турбота про стан навколишнього природного середовища, своєчасна сплата податків, збереження культурної спадщини, отримання освіти, обов'язок батьків забезпечувати належний догляд і виховання дітей; 2) *додаткові обов'язки* які мають поодинокі закріплення у законодавстві зарубіжних країн: обов'язок працювати; обов'язок працювати в екстрених

ситуаціях, обов'язки пов'язані із приватною власністю; 3) *унікальні у світовому масштабі обов'язки громадян*: додаткові обов'язки у надзвичайних ситуаціях; охорона та захист державної (громадської) власності; обов'язки, пов'язані зі здоров'ям; політичні обов'язки; обов'язок здійснювати планування народжуваності; обов'язок збереження та дотримання благородних ідеалів, які надихають на національну боротьбу за свободу та інші.

У *третьому розділі* – «Правовий механізм реалізації юридичного обов'язку» – розроблено правові механізми реалізації юридичного обов'язку в умовах воєнного стану та розглянуто сучасний стан їх реалізації в сфері освіти й виховання.

У *підрозділі 3.1* зазначено, що в умовах збройної агресії та глобальних викликів питання виконання військового обов'язку набуває особливого значення як гарантія майбутнього держави. Захист і оборона держави є головною метою військового обов'язку. У підрозділі розкрито нормативне забезпечення військового обов'язку, практику його реалізації та виклики сучасності. Підкреслено, що обов'язок відбутися військовою службою поширюється лише на військовозобов'язаних, натомість обов'язок захищати територіальну цілісність держави належить усім громадянам України. Вказано також, що реалізація військових юридичних обов'язків супроводжується забезпеченням прав та соціальних гарантій військовослужбовцям і їхнім сім'ям, зокрема матеріального і медичного забезпечення, права на пенсійне забезпечення у разі втрати працездатності.

У *підрозділі 3.2* обґрунтовано значення обов'язку у сфері освіти й виховання для реалізації права на освіту на засадах рівності та загальнодоступності. Доведено, що освіта – ключова конституційна гарантія, тож ніхто не може бути дискримінований за статусом, расою тощо, а держава зобов'язана забезпечити необхідні умови та ресурси для реалізації цього права.

У *підрозділі 3.3* обґрунтовано обов'язок захисту навколишнього середовища. Приділено увагу міжнародній співпраці України у цій сфері – із МАГАТЕ, ЄС, США, Канадою, Швецією, Японією тощо. Екологічний обов'язок визначено як суспільно обов'язкову й належну поведінку із можливістю державного примусу, поєднання інтересів особи та суспільства.

У *висновках* проведено теоретичне узагальнення й запропоновано авторське вирішення наукової проблеми дослідження юридичного обов'язку. Досягнуто мету через формулювання низки нових наукових положень і практичних

рекомендацій, що мають значення для науки й практики відповідно до критеріїв новизни.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження **Гаманюк Любові Олександрівни** на тему «Інститут юридичного обов’язку громадянина: механізм формування та реалізації» може бути рекомендовано для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування досліджень за цим напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації. Позитивно оцінюючи зміст дисертації Л. О. Гаманюк «Інститут юридичного обов’язку громадянина: механізм формування та реалізації» та відзначивши її відповідність вимогам до робіт, які подані на здобуття ступеня доктора філософії, є певні міркування, зауваження і рекомендації, що можуть слугувати предметом дискусії під час захисту дисертації, зокрема:

1. У підрозділі 1.1. авторка детально аналізує наукові підходи стосовно понятійного апарату та методології, які було досліджено вітчизняними науковцями щодо розуміння юридичного обов’язку, проте Л. О. Гаманюк дослідила кожного автора окремо. Доцільним видається згрупування наведених позицій за їх спільними концептуальними ознаками, що дозволило б виокремити наукові школи, напрямки та кола прихильників певних доктринальних підходів. Такий узагальнюючий підхід сприяв би формуванню цілісної авторської позиції й дозволив би запропонувати власну дефініцію «юридичного обов’язку» як підґрунтя для нового правового дискурсу.

2. У підрозділі 2.2 (стор. 91) подано дані соціологічного дослідження, проведеного у 2023 році в межах проекту «Правова культура: вимір довіри». Крім того, у підрозділі 2.3 (стор. 97) наведено результати анкетування Ipsos, проведеного на замовлення видання *Le Parisien*. Водночас доцільним виглядає проведення авторкою власного соціологічного дослідження або анкетування, що дозволило б глибше охопити актуальні трансформації в розумінні юридичних обов’язків громадян в умовах воєнного стану. Особливу наукову цінність мало б вивчення ставлення респондентів до юридичних обов’язків загалом і військового обов’язку зокрема, з огляду на появу нових соціальних детермінант, зумовлених збройним конфліктом.

3. Незважаючи на використання широкого спектра методів дослідження, які належно обґрунтовані, наукова цінність роботи могла б бути посилена шляхом залучення порівняльно-правового методу для аналізу впливу ратифікованих міжнародних актів, а також практики Європейського суду з прав людини на становлення й розвиток інституту юридичного обов'язку в правовій системі України.

Висловлюю сподівання, що окреслені зауваження та рекомендації стануть предметом подальших наукових досліджень авторки. Дисертація Л. О. Гаманюк на тему «Інститут юридичного обов'язку громадянина: механізм формування та реалізації» виконана на належному науковому рівні з широким використанням загальної та спеціальної літератури, має як теоретичну, так і практичну значущість.

Слід відзначити, що наведені зауваження й побажання мають рекомендаційний характер і в цілому не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вони, передусім, підкреслюють складність і актуальність обраної проблематики, а також спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час прилюдного захисту.

Щодо дотримання академічної доброчесності. За результатами аналізу дисертації порушень академічної доброчесності не виявлено. У тексті авторкою повно й коректно викладено зміст власного дослідження. При використанні наукових результатів, ідей, думок та матеріалів інших авторів належним чином здійснено посилання на відповідні джерела.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота Гаманюк Любові Олександрівни «Інститут юридичного обов'язку громадянина: механізм формування та реалізації» є прикладною, завершеною кваліфікаційною працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані результати. У сукупності вони розв'язують конкретну наукову проблему, що має істотне значення для юридичної науки. На підставі отриманих результатів сформульовано змістовні пропозиції щодо вдосконалення окремих положень загальнотеоретичних знань і практики їх застосування.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними

постановами Кабінету Міністрів України від № 341 від 21 березня 2022 року, № 502 від 19 травня 2023 року, № 507 від 03 травня 2024 року), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 року), а її авторка – Любов Олександрівна Гаманюк, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та кримінології факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування Національної
поліції України Одеського державного
університету внутрішніх справ**

Ганна СОБКО